

Friedlein, Roger i Sebastian Neumeister (eds.), *Vestigia Fabularum. La mitologia antiga a les literatures catalana i castellana entre l'Edat Mitjana i la Moderna*, Barcelona, 2004, Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 254 pàgs.

La recepció de l'antiga mitologia pagana a l'Edat Mitjana es va caracteritzar per la crítica radical del cristianisme i la condemna per part dels primers pares de l'Església. Tanmateix, això no va impedir que continuaren difonent-se i reutilitzant-se les històries de déus i herois grecs i romans, amb un esforç d'adaptació a l'esperit cristià, tot assignant-los una funció moralitzant, de manera que alguns personatges es convertien en models de certes virtuts. L'atractiu de la faula mitològica, unit a la reinterpretació i a les lectures al·legòriques es va convertir, des de l'Edat Mitjana al Barroc, en un cabal de recursos per a ús dels escriptors, que la utilitzaven de diferent manera. Podem observar un nivell més narratiu, en què es transcriu l'argument de la faula mitològica amb la posterior lectura al·legòrica, però també n'hi ha un altre que suposa una major imbricació, ja que una obra, d'argument molt divers, pot usar de la figura mitològica amb una funció molt més complexa i determinant de l'estructura, el gènere o la intencionalitat.

El volum editat per Friedlein i Neumeister recull una sèrie de treballs presentats prèviament a dos congressos, el 18é Col·loqui Germano Català i el 27é Congrés de Romanistes Alemanys celebrats a Munic l'octubre de l'any 2001. Estem, per tant, davant d'un volum miscel·lani, amb estudis de diferent concepció i que s'uneixen ací amb l'únic fil comú de tractar sobre matèria mitològica en literatura.

L'organització de treballs que fan els editors intenta donar certa coherència al tractament de les temàtiques –variades– que s'estudien al voltant de la recepció de la mitologia a les literatures catalana i castellana, tant pel que fa a la configuració dels personatges mitològics, com també de les peculiaritats de la transmissió i la reutilització dels mites. La matèria estudiada és molt ampla i també l'abast cronològic, des de textos

medievals a poesia del segle XX, passant per producció de molt diversa índole: burlesca, cavalleresca, panegírics i teatre musical. En aquest sentit, destaca un tipus d'aportació que tracta música i literatura només pel fet, poc habitual, de conjugar dues disciplines o dues manifestacions artístiques. La recopilació d'articles agrupa estudis referents a l'àmbit català, els quals, a excepció d'un parell, s'ocupen bàsicament de textos medievals, i per una altra banda, treballs sobre literatura espanyola del Segle d'Or i, sobretot, del Barroc.

El contingut dels treballs, que ara detallem breument, dóna una idea de l'heterogeneïtat dels temes i de la diferent metodologia de recerca aplicada.

El llibre s'obri amb un apartat titulat *Matèries i personatges mitològics* en el qual trobem tres aportacions.

Joan M. Perujo enceta el volum amb un treball titulat *Difusió de motius de la llegenda de Troia: traduccions i intèrpretacions*. L'autor repassa les diferents versions del mite de la destrucció d'Ilion des de la tradició posthomèrica fins a la baixa Edat Mitjana, centrant-se, sobretot, en les nombroses traduccions-reinterpretacions al llatí i a les llengües romàniques. El punt on vol arribar és la traducció al català de Jaume Conesa del segle XIV, feta a partir de la versió llatina de Guido de Columnis, i que, al seu torn, va suposar una font de la matèria troiana per a altres obres contemporànies o immediatament posteriors: des de les referències en poesies d'Andreu Febrer –Jason en la poesia «Del cor preyon me parton li sospir»– i March –«com lo clerch fahent de festa cerqua / lo Troyà, llexant lo Breviari»– fins a la complexa interrelació argumental en el *Curial* i en el *Tirant*. Com que la *Història Troiana* va ser una de les obres de més èxit a l'Edat Mitjana, no ens sorprén una darrera al·lusió encara a la matèria en un poema anònim de 1641, *Comparació de Catalunya amb Troia*, escrit en el context de la guerra dels Segadors, que compara la situació de Catalunya amb els esdeveniments i protagonistes de la llegenda.

Héctor Gonzàlvez ofereix el treball *Els models cavallerescos en el «Curial e Güelfa»*, en què intenta esbrinar les característiques del model de cavaller que representa Curial. L'article conté un assaig ben raonat sobre el debat armes i lletres en l'Edat Mitjana i com sobre aquestes premisses es conforma el model del cavaller Curial. Estaríem davant, doncs, d'un model d'heroi cavalleresc que sincretitza el concepte d'heroi procedent de la matèria artúrica amb els herois de l'Antiguitat clàssica, un «model moral, un espill on reflectir-se i a partir del qual acostar-se a l'ideal de comportament cristià» (p. 32). En aquest sentit, el personatge que millor conjuga les aptituds de fortalesa i coneixement

científic és Hèrcules, protagonista de l'obra d'Enrique de Villena *Los doze trabajos de Hércules*, text que possiblement encara no s'ha valorat en tot el seu potencial.

La tercera aportació és la de Gerhard Ackermann, *Orfeu en la literatura catalana*, en la qual enumera les al·lusions a Orfeu en la poesia contemporània de Riba ençà –ahora receptor del Romanticisme alemany–, passant per Vinyoli, Valls, J. V. Foix, Espriu, per tal d'interpretar el que representa aquesta poesia òrfica en els autors esmentats: tristesa i aïllament, però al mateix temps salvació, en la figura del guia del regne de les ombres. Aquesta presència en la literatura contemporània ben bé pot estar influïda per les diferents versions musicals sobre el mite d'Orfeu en forma de simfonies o òperes que van proliferar des de Monteverdi (1567-1643) a Offenbach (1819-1880). Finalment, en l'article observem com l'autor va del present al passat per localitzar altres presències d'Orfeu a la literatura del Renaixement, ara de procedència italiana, com per exemple en el *Cortesano* de Lluís de Milà o en el *Patrañuelo* de Timoneda, fins arribar a l'Edat Mitjana –en *Lo Somni*–, que coneix el personatge d'Orfeu gràcies a les versions de Virgili i Ovidi.

El següent apartat es titula *La mitologia en els gèneres literaris* i conté sis treballs. El tema que els uneix és determinar com en alguns gèneres literaris es fa una adaptació del mite, d'acord amb les peculiaritats d'estil i genèriques on s'insereix.

Roger Friedlein enceta l'apartat amb una aportació sobre *Mitologia antiga i la forma dialògica de «Lo somni»*. L'objectiu és mostrar l'originalitat del model de diàleg metgjà, ja que estem davant d'una obra medieval amb interlocutors que són personatges mitològics, fet que sembla incompatible, excepte quan el contingut del diàleg és satíric. L'autor analitza els diàlegs coetanis, la polifonia del discurs, la temàtica tractada i com és exposada pels interlocutors, l'ambigüitat del protagonista, les citacions d'autoritat i arriba a la conclusió que la complexitat de *Lo Somni*, entre el diàleg medieval escolàstic i el renaixentista, es deu, en bon grau, a l'aparició del personatge d'Orfeu i el seu exemplarisme en l'obra.

El treball de Folke Gernert, *La recepción de la mitología en los libros de caballerías, el «Baldo» (1542)*, ens descobreix un interessant i desconegut llibre de cavalleries, l'anomenat *Baldo*, un dels pocs llibres del gènere que inclou ficcions mitològiques. En el seu origen, el *Baldo* és una obra traduïda de l'italià i forma part dels quatre llibres de les aventures del cavaller Reinaldo de Muntalbán, en concret el quart i últim llibre. El *Baldo*, que també es divideix en tres parts, té com a fonts llunyanes les *Metamorfosis*, l'*Eneida* i la *Farsàlia*. Aquestes fonts s'endevinen en el descens a l'infern que fa el

personatge en la primera part de l'obra, i com aquesta circumstància es converteix literàriament en una mena de diccionari mitològic. Els mites del *Baldo* desapareixen per donar pas a un discurs de cavalleria cristiana i l'infern queda com una enorme carabassa on van a parar els poetes mentiders.

Giuseppe Grilli, en el treball *Els herois de la Guerra de Troia i el seu retorn a la literatura en les novel·les de cavalleries*, fa un repàs per la tradició troiana castellana anterior a Cervantes per tal d'observar la utilització de la matèria en debats com història-ficció (*Curial*), saviesa-fortalesa (*Tirant*) o bé la juxtaposició troians-grecs amb cristians-musulmans (*Amadís*). Per altra banda, i com a exemple de la varietat en el tractament, Grilli afig que, en el *Belianís de Grecia*, els herois de Troia són contemporanis aliats del protagonista, mentre que al *Quixot* d'Avellaneda la matèria troiana és objecte d'una còmica representació. Els herois troians al *Quixot* –ara sí– de Cervantes són objecte d'una reflexió sobre realitat i ficció: «si fossin mentida les heroïcitats d'aquells campions lloats als llibres de cavalleria, no s'hauria d'haver dubtat de l'autenticitat de models com els de la matèria troiana, l'excelsitud literària dels quals no els supera?» (ps-96-97).

Albert Rossich fa una de les aportacions més documentades de tot el volum, titulada *Les faules mitològiques als segles XVII-XVIII*. Investigador d'una època tan desconeguda com el Barroc català, Rossich ens presenta un bon estat de la qüestió dels estudis sobre la matèria mitològica –en sentit burlesc– a l'Europa del Barroc i alhora un repertori de materials fruit d'una important recerca sobre les faules mitològiques burlesques catalanes, des del segle XVIII als inicis del XIX. En constata fins a vuit títols, quatre dels quals atribuïts a Vicent Garcia, i estableix paral·lelismes amb textos castellans coetanis, així com també exposa altres característiques temàtiques i de filiació. El treball es completa amb l'edició de dues d'aquestes faules, la *Faula d'Adonis* i la *Fabula d'Apol·lo y Dafne*.

L'aportació de Carlos María Solare conjuga música i literatura en un interessant treball que porta per títol: «[...] *Porque otras naciones vean competidos sus primores*». *El teatro musical español del Barroco como reflejo de la actualidad política*. L'estudi se centra en l'època de Felip IV i les festes mitològiques que s'organitzaven a la cort madrilenya amb tot luxe d'efectes escènics. Aquestes festes, que eren musicades, donada la gran importància que la música havia assolit en el teatre del Segle d'Or, competien entre elles en ostentació, dificultat escenogràfica i assumien un estil *recitativo* italià que a poc a poc va anar convertint-se en una *cantata*. Segons l'autor, el teatre musical espanyol del

Barroc és també un reflex de l'actualitat política, ja que es fa al·lusió a la Pau dels Pirineus, les noces de Lluís XIV i Maria Teresa d'Àustria, els entramats del comte-duc d'Olivares i d'altres qüestions polítiques bàsicament entre Espanya i França. Es tracta d'una interessant visió del naixement dels gèneres musicals: la sarsuela –gènere considerat de menor ostentació i dificultat– i l'òpera espanyola, a partir de textos de tema mitològic que tenen connotacions polítiques.

Carlos Vaíllo tanca l'apartat amb l'estudi d'un tractat mitogràfic del Segle d'Or espanyol, *El «Teatro de los dioses de la gentilidad» de Fray Baltasar de Vitoria y la poesía española del Siglo de Oro*. L'autor investiga en la personalitat desconeguda de Fray Baltasar de Vitoria, en les fonts del seu manual mitogràfic i en les citacions poètiques que conté, des de poetes medievals i de cançoners fins a contemporanis, com Luis de Góngora.

A continuació, i ja per cloure, ve el tercer bloc del volum, *Els tipus de recepció i les seves funcions*, amb quatre articles. En aquest apartat, el pes més important se l'emporta el Barroc castellà i colonial, a través de les dues figures representatives de les tendències estètiques del XVII, Góngora i el culteranisme –encara que ací es parlarà de conceptisme gongorià per rebatre el seu oponent– i Quevedo el conceptista, difícil i obscur, sobretot en la sàtira mordaç i punyent que adreça al seu oponent.

En primer lloc, trobem un treball de Valentí Fàbrega, *El mite de Mirra en la versió de Roís de Corella*. L'autor ressegueix l'argument de la «Lamentació de Mirra, filla de Cinaras» per tal de diferenciar les característiques que Corella introdueix en la seua redacció de les de l'original, les *Metamorfosis* ovidianes. La història corelliana s'adequa a la visió d'una Mirra que no és la que comet el gravíssim sacrilegi de l'incest, segons Ovidi, sinó «de simple error d'apreciació en l'apetència universal vers el “bé sobirà”» (p. 182); per això, la narració del valencià es converteix en un peculiar model de recepció.

Els treballs de Hanno Ehrlicher, *Tras las huellas del Licenciado Nasón. La Fábula de Píramo y Tisbe o cómo se malinterpreta el conceptismo gongorino* i el de Frank Savelsberg, *La presencia de figuras y temas mitológicos en la poesía satírico-burlesca de Francisco de Quevedo y Villegas (con especial atención a las invectivas personales contra Luis de Góngora y Argote)*, ben bé es poden tractar conjuntament, perquè se centren en la polèmica entre Quevedo i Góngora, sobretot en la resposta del segon als atacs del primer, alguns d'una mordacitat exagerada. Un dels aspectes de la disputa entre aquests dos grans del Barroc castellà és que la crítica es fa comparant personatges i escenes

mitològiques. Per exemple, la poesia de Quevedo d'atac a Góngora és tot un repertori d'insults, obscenitats i crueltat literària a partir del tractament burlesc del mite d'Apol·ló i Dafne, entre d'altres. Quevedo llança els insults personals contra el Góngora de *La Fábula de Polifemo y Galatea* titllant-lo d'heretge: «Almorrana eres de Apolo, / por donde el dios, soberano / graciosa, purga inmundicias / y sangre si está enojado» (p. 217) i criticant el seu estil literari, a més de la possible condició homosexual: «éste en quien hoy los pedos son sirenas, / éste es el culo, en Góngora y en culto, / que un bujarrón le conociera apenas» (p. 219). La resposta de Góngora es fa palesa en la *Fábula de Píramo y Tisbe* en què trobem, en una difícil lectura, una defensa contra els atacs quevedians i una crítica als excessos del conceptisme.

El darrer treball del volum, de Sebastian Neumeister, *Mestizaje simbólico: el teatro de virtudes políticas de Carlos de Sigüenza y Góngora*, ens transporta a la literatura barroca colonial. L'arribada d'un nou virrei a Mèxic, el marquès de Laguna, és una gran ocasió festiva i per això s'encarrega l'elaboració de dos arcs de triomf a dues autoritats singulars, sor Juana Inés de la Cruz i Carlos de Sigüenza, de professió matemàtic i cosmògraf. El panegíric realitzat per Sigüenza es basa en el tractament peculiar d'un tema mitològic: l'existència del déu Neptú i l'atribució a ell de la generació dels déus indígenes americans, gràcies a la connexió del mite de l'Atlàntida.

El volum es completa amb una extensa bibliografia, que recull de forma conjunta totes les citacions realitzades pels autors.

La varietat dels treballs ens ha fet comentar-los breument un per un, si bé podem extraure'n, com ho fem tot seguit, unes conclusions comunes.

Pel que fa a l'àmbit català, tradicionalment, l'estudi de la mitologia s'ha centrat en aportacions parcials i en textos medievals. La crítica ha tractat del paper d'Orfeu a *Lo Somni*, ha plantejat les fonts de la discussió mitològica al *Curial* o bé ha marcat l'evolució de la trajectòria literària i ideològica de Corella a través de les seues proses mitològiques. Els treballs ací presentats ens condueixen a un altre nivell de recepció i tractament de mites clàssics, als quals cal afegir la documentada aportació de Rossich que ens apropa una mica més al barroc català. Pel que fa a la literatura castellana del Segle d'Or, és interessant observar el tractament de la matèria mitològica en alguns llibres de cavalleria –fins i tot en el *Quixot*– i arribar a establir alguna relació amb els ecos de *Curial* i *Tirant*. El coneixement del Barroc espanyol ens forneix informació que ben bé es pot aplicar al català, sobretot pel que fa al tractament de la fauna mitològica burlesca, un gènere que hem observat que era ben conreat en els dos contextos. En

qualsevol cas, un volum d'aquestes característiques, heterogeneïtat i amplitud interdisciplinària és, necessàriament, benvingut pels estudiosos i els admiradors de la mitologia.

LLÚCIA MARTÍN
Universitat d'Alacant

Roca, Rafael, *Teodor Llorente, el darrer patriarca*, Alzira, 2004, IIFV-Bromera, Biblioteca Essencial.

El 9 d'octubre de 1932, l'aleshores molt prestigiosa i difosa revista *Blanco y Negro* va aprofitar l'avinentsa per a dedicar el que ara anomenaríem un «publireportatge» a València. El text (acompanyat profusament de fotografies i gravats, com era marca distintiva de la revista) recollia més o menys tots els tòpics a l'ús que es podia esperar, i que, en definitiva i no necessàriament per obra dels valencians mateixos, restaven ja en l'imaginari col·lectiu per a representar el País Valencià. Naturalment, també estava present Teodor Llorente. Amb un característic gravat, que ocupava dos terços de plana i amb l'epígraf de «Teodoro Llorente, el gran poeta, patriarca venerable de las letras valencianas».

No cal ni dir que, en si mateix, ni el suplement d'aquesta publicació ni la caracterització del poeta Llorente tenen res d'extraordinari o singular. Però, justament per això mateix em pareix tan interessant. Conec aquesta publicació des de fa temps i mai no m'havia aturat a pensar en el sintagma «patriarca venerable» que sol acompanyar, ací i allà, tota representació gràfica del poeta. En la majoria dels casos, per no dir tots, Llorente apareix com una imatge provecta, un home ja gran, amb barba i ulleres. Va ser Rafael Roca la primera persona a qui li vaig sentir dir que caracteritzar sempre Llorente d'aquesta manera era una forma deliberada de representació que l'envellia, que el convertia en un «avi», que el situava en l'imaginari d'una manera molt precisa ¡Com si mai no haguera estat jove!

En realitat, d'entre totes les coses que devem a la revisió que Rafael Roca està fent en els darrers anys de la figura de Llorente, la que acabe d'esmentar serà segurament de les menys importants. O potser no, atesa la força extraordinària que la «representació»